

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
дисертації Довбиш Наталії Євгенівни
«Соціальний капітал територіальних громад України в умовах соціальних
змін: прояви, трансформація, (дис)функції», яка подається на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 054 Соціологія

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи. У процесі роботи над дисертаційним дослідженням аспірантка Наталія Євгенівна Довбиш ретельно дотримувалась індивідуального плану наукової роботи та успішно виконала індивідуальний навчальний план, показала себе як сумлінна виконавиця. За час навчання в аспірантурі Наталія Довбиш оволоділа такими компетентностями:

- виявляти глибокі теоретичні та емпіричні закономірності функціонування і трансформації соціальних процесів та соціальних інститутів у сучасному суспільстві;

- демонструвати поглиблене розуміння соціологічних теорій, методології соціологічного дослідження, проблем соціального капіталу, довіри, соціальної згуртованості та суспільних трансформацій;

- досліджувати соціальні процеси, пов'язані з трансформацією територіальних громад, кризовими явищами, соціальною адаптацією та інституційними змінами;

- визначати наукові проблеми, які залишаються недостатньо розробленими у сучасному соціологічному дискурсі;

- готувати наукові тексти щодо проміжних і кінцевих результатів дослідження, а також здійснювати апробацію результатів дослідження шляхом участі у наукових конференціях, семінарах та публічних наукових дискусіях..

2. Обґрунтування вибору теми дослідження. Обґрунтування вибору теми дослідження зумовлене зростанням ролі соціального капіталу територіальних громад у забезпеченні їхньої стійкості, управлінської спроможності та здатності до адаптації в умовах сучасних соціально-політичних трансформацій в Україні. Реформа децентралізації, пандемія та повномасштабна російсько-українська війна суттєво змінили характер взаємодії між громадянами, громадами та органами влади, актуалізувавши проблему функціонування і відтворення соціального капіталу як ресурсу колективної дії, довіри та соціальної згуртованості.

Актуальність теми визначається тим, що в умовах кризових трансформацій спостерігається асиметричний розвиток соціального капіталу: посилення горизонтальних зв'язків, взаємодопомоги та волонтерських практик супроводжується послабленням вертикального соціального капіталу, зниженням інституційної довіри та обмеженням реальної участі громадян у процесах управління. Це створює суперечність між формальною спроможністю

територіальних громад і фактичною ефективністю взаємодії влади та населення.

Вибір теми також обумовлений недостатньою теоретичною та емпіричною розробленістю проблеми соціального капіталу територіальних громад у сучасній українській соціології. Наявні підходи переважно фрагментарно висвітлюють питання довіри, участі або громадянської активності, проте не формують цілісного бачення механізмів трансформації соціального капіталу в умовах багатовимірних криз. Особливої уваги потребує дослідження вертикального соціального капіталу як чинника управлінської ефективності, легітимності влади та післякризового відновлення громад.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення механізмів місцевого самоврядування, розвитку громадянської участі, підвищення рівня інституційної довіри та формування ефективних моделей взаємодії між владою і громадою. В умовах післявоєнного відновлення України соціальний капітал територіальних громад набуває стратегічного значення як ключовий ресурс суспільної консолідації, координації колективних дій та забезпечення сталого розвитку громад.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розкриття закономірностей трансформації соціального капіталу територіальних громад в умовах соціальних змін в Україні, їхнього впливу на структуру, динаміку та роль соціального капіталу у функціонуванні громад та обґрунтування інструментів посилення соціального капіталу як ресурсу стійкості та розвитку територіальних громад.

Реалізація мети зумовлює необхідність вирішення низки дослідницьких завдань:

- 1) Визначити релевантні теоретичні підходи до аналізу впливу соціальних трансформацій на соціальний капітал територіальних громад.
- 2) Конкретизувати та аплікувати категоріально-понятійний апарат дослідження впливу соціальних змін на соціальний капітал громад.
- 3) З'ясувати особливості формування та трансформації соціального капіталу територіальних громад в залежності від безпеково-територіальної приналежності.
- 4) Визначити індикатори вимірювання вертикального соціального капіталу територіальних громад.
- 5) Встановити взаємозв'язок між рівнем соціального капіталу (зокрема вертикального) та управлінською спроможністю територіальних громад.
- 6) Обґрунтувати інструменти посилення соціального капіталу територіальних громад як ресурсу їх стійкості та розвитку в умовах соціальних трансформацій.
- 7) Обґрунтувати необхідність та можливості інституціоналізації систем моніторингу, а також систем оцінювання соціального капіталу у практиці місцевого самоврядування.
- 8) Визначити перспективи відновлення та розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті післявоєнної відбудови України.

Об'єктом дослідження є соціальний капітал територіальних громад.

Предметом дослідження є вплив соціальних трансформацій на соціальний капітал територіальних громад.

Методи дослідження. Емпіричну базу дослідження становить авторське соціологічне дослідження, проведене в дизайні каскаду методів. Зокрема, кількісний вимір дослідження включає дані анкетного опитування мешканців територіальних громад України, спрямованого на вимірювання рівня міжособистісної та інституційної довіри, участі у формальних і неформальних практиках взаємодії, а також оцінок ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Опитування проводилося у двох регіонах України – Полтавському (відносно віддаленому від зони бойових дій) та Харківському (наближеному до зони бойових дій), що дало змогу здійснити компаративний аналіз з метою врахувати вплив безпекового контексту на стан соціального капіталу. Дослідження охопило дві територіальні громади – Кременчуцьку та Харківську, загалом було отримано 404 валідні анкети респондентів. До вибірки увійшли мешканці громад різних соціально-демографічних груп. Інструментарій дослідження передбачав використання шкал Лайкерта, закритих питань з номінальною шкалою, напівзакритих та відкритих питань. Структура анкети включала шість тематичних блоків: вплив воєнного стану, інституційна довіра, прозорість діяльності влади, участь у процесах управління, комунікація з органами місцевого самоврядування та соціально-демографічні характеристики (додаток 1).

Якісний етап дослідження включав проведення експертних інтерв'ю з керівниками органів місцевого самоврядування та представниками громадського сектору. Додатково застосовано метод включеного спостереження, що дозволив зафіксувати неформальні аспекти взаємодії – характер комунікації, рівень відкритості посадових осіб, реакції на звернення громадян – і виявити розриви між задекларованими та реальними практиками.

Аналіз документів і контент-аналіз було використано для дослідження інституційного та дискурсивного вимірів функціонування місцевого самоврядування. Було проаналізовано офіційні документи (рішення, програми, звіти) та публічні комунікації (вебресурси, соціальні мережі, медіа), що дозволило виявити домінуючі управлінські пріоритети, риторику відкритості та особливості представлення громадянської участі.

Наративний аналіз було спрямовано на інтерпретацію суб'єктивного досвіду респондентів та експертів щодо взаємодії з владою, що дало змогу глибше зрозуміти механізми формування та трансформації інституційної довіри.

Метод кейс-стаді застосовано для комплексного аналізу двох територіальних громад як цілісних соціально-управлінських систем, що відрізняються за контекстом функціонування. Це дозволило інтегрувати результати кількісного та якісного аналізу та виявити специфіку формування вертикального соціального капіталу в різних умовах.

Окрім цього, у дослідженні використано дані міжнародних та національних дослідницьких проєктів (зокрема, World Values Survey, European

Social Survey), що дозволяє здійснити порівняльний аналіз та виявити специфіку функціонування соціального капіталу в українському контексті.

Теоретичною базою для дослідження виступають класичні та сучасні концепції соціального капіталу, представлені у працях Дж. Коулменом, Р. Патнемом, Ф. Фукуямою, П. Бурдьє, М. Грановеттером, Н. Луманом та іншими. Важливе значення для дослідження мають також положення теорій соціальних мереж, теорії колективної дії, а також підходи до аналізу довіри як механізму соціальної інтеграції.

Концептуальну основу дослідження становить синтез структурно-функціонального, інституційного та мережевого підходів, що дає змогу комплексно розкрити соціальний капітал як багатовимірний феномен, який включає горизонтальні та вертикальні зв'язки, норми взаємності, довіру та практики участі. Особлива увага приділяється аналізу вертикального соціального капіталу як самостійного аналітичного виміру, що виконує регулятивну, координаційну та управлінську функцію територіальних громад.

3. Особистий внесок дисертантки в отриманні наукових результатів та їх новизна. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки з рекомендаціями обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Для аргументації окремих положень використані праці інших науковців, на які зроблені посилання. В індивідуальних наукових працях застосовано авторські ідеї та розробки.

Наукова новизна одержаних результатів розкривається у таких положеннях:

1) Вперше обґрунтовано доцільність інтегративного підходу до аналізу впливу соціальних трансформацій на соціальний капітал територіальних громад, що поєднує інституційний, структурно-функціональний, мережевий та соціокультурний підходи, що дозволило комплексно дослідити механізми формування, трансформації та відтворення соціального капіталу територіальних громад у взаємозв'язку інституційних змін, соціальних практик, мережевих взаємодій, ціннісних орієнтацій і кризових суспільних процесів, а також виявити асиметричний характер розвитку його горизонтального та вертикального вимірів в умовах децентралізації, пандемії та війни.

2) Вперше виявлено особливості трансформації соціального капіталу територіальних громад залежно від їхньої безпеково-територіальної приналежності, зокрема віддаленості або наближеності до зони бойових дій, що проявляються в асиметричному розвитку його горизонтального та вертикального вимірів. Встановлено, що у громадах, наближених до зони бойових дій, спостерігається вищий рівень горизонтальної солідарності, мобілізації, взаємодопомоги та волонтерської активності як реакції на постійну загрозу й необхідність швидкої самоорганізації, водночас посилюється фрагментація вертикального соціального капіталу, зростає персоналізація інституційної довіри, звужуються практики громадянської участі та знижується значення процедурної легітимності управлінських рішень на користь їхньої оперативності та результативності.

3) Вперше встановлено взаємозв'язок між рівнем вертикального соціального капіталу та управлінською спроможністю територіальних громад, що дозволяє розглядати інституційну довіру, участь і якість взаємодії з владою як чинники ефективності місцевого управління.

4) Уточнено та розширено категоріально-понятійний апарат дослідження соціального капіталу територіальних громад через конкретизацію понять «вертикальний соціальний капітал», «ендогенізація соціального капіталу громади», «громадянська суб'єктність», «делеговане управління», «управлінська спроможність громади», а також введення в обіг поняття «громадянська суб'єктність».

5) Удосконалено систему індикаторів вимірювання вертикального соціального капіталу територіальних громад, до якої віднесено інституційну довіру, оцінку прозорості та відкритості влади, якість комунікації з органами місцевого самоврядування, готовність до участі та досвід взаємодії громадян із владою.

6) Уточнено та розширено обґрунтування інструментів посилення соціального капіталу територіальних громад як ресурсу їхньої стійкості та розвитку, зокрема розвиток громадянської освіти, інституціоналізацію моніторингу довіри й участі, посилення зворотного зв'язку, прозорості та сталих каналів комунікації між владою і громадянами.

7) Вперше обґрунтовано необхідність інституціоналізації систем моніторингу та оцінювання соціального капіталу у практиці місцевого самоврядування як складової підвищення управлінської спроможності територіальних громад, що передбачає систематичне вимірювання рівня інституційної довіри, громадянської участі, якості взаємодії між владою та громадою, а також використання соціологічних індикаторів у процесі прийняття управлінських рішень.

8) Визначено перспективи відновлення та розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті післявоєнної відбудови України, які полягають у поєднанні механізмів інституційного відновлення, розвитку громадянської участі, підтримки горизонтальних практик солідарності, посилення комунікації між владою і громадою, інституціоналізації громадянської освіти та інтеграції практик самоорганізації населення у систему місцевого управління як передумови підвищення стійкості та адаптивності громад.

4. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються. Обґрунтованість та достовірність наукових положень результатів і висновків дисертації забезпечена використанням широкого кола філософських концепцій, літературних першоджерел та методів наукового пізнання. При обґрунтуванні теоретичних висновків дисертації здобувачка керувалася положеннями теорії соціального капіталу (П. Бурдьє, Дж. Коулман, Р. Патнем, Ф. Фукуяма, Н. Лін), інституційного підходу (Д. Норт), теорій соціальних мереж і взаємодії (М. Грановеттер), концепцій соціальної довіри, громадянської участі та соціальної згуртованості, а також сучасними підходами до аналізу соціальних

трансформацій, децентралізації та кризових суспільних процесів. Достовірність результатів забезпечується поєднанням теоретичного аналізу з емпіричним дослідженням, використанням кількісних і якісних методів збору та аналізу соціологічної інформації, репрезентативністю отриманих даних, а також апробацією результатів дослідження у наукових публікаціях.

5. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Практична значущість дослідження визначається тим, що отримані результати мають прикладний характер і можуть бути використані в діяльності органів місцевого самоврядування, органів державної влади, а також у процесах стратегічного планування розвитку територіальних громад. Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні та систематизації інструментів посилення соціального капіталу територіальних громад як ресурсу їхньої стійкості та розвитку, які можуть бути впроваджені у практику місцевого управління.

Зокрема, результати дослідження можуть бути використані для:

- розробки та впровадження комплексних стратегій зміцнення вертикального соціального капіталу, спрямованих на підвищення інституційної довіри, підзвітності влади та якості комунікації з громадянами;

- удосконалення механізмів громадянської участі (громадські консультації, бюджети участі, електронні інструменти взаємодії) з урахуванням виявленого розриву між декларативною та реальною включеністю населення в управління громадою;

- впровадження систем моніторингу соціального капіталу, зокрема на основі запропонованих індикаторів вимірювання інституційної довіри, участі та ефективності зворотного зв'язку;

- підвищення ефективності управлінських рішень через врахування рівня соціального капіталу як чинника координації колективних дій і реалізації публічних політик.

Значення мають запропоновані у дослідженні підходи до розвитку громадянської компетентності, які можуть бути використані при формуванні програм громадянської освіти, спрямованих на підвищення рівня участі населення у процесах місцевого управління.

Матеріали дослідження можуть бути застосовані у науково-дослідній та освітній діяльності, зокрема при викладанні дисциплін із соціології, публічного управління та місцевого розвитку, а також при підготовці аналітичних і методичних матеріалів для органів влади.

6. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Публікації. Результати дослідження відображені у 8 публікаціях за результатами міжнародних та всеукраїнських конференцій, 5 статтях, які опубліковані у наукових фахових виданнях «Габітус» (2025), «Грані» (2025), «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна» (2025, 2026), «Media i Społeczeństwo» (2024).

7. Дотримання академічної доброчесності.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, наукових праць здобувачки та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності

текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі (Strikeplagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні положення дисертаційної роботи викладено та обговорено на теоретичних семінарах кафедри соціології ННІ соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; у доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема:

– Міжнародної науково-практичної конференції *«Соціальний капітал — основа консолідації суспільства»* (18 жовтня 2022 р., Інститут юридичних та політичних наук Центра соціології та соціальної психології, муніципалітет Кишинів, Республіка Молдова; ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, Україна); виступ з доповіддю *«Роль соціального капіталу в процесах управління місцевого самоврядування»*.

– XXII Міжнародної науково-практичної конференції *«Харківські соціологічні читання» «Соціологія на війні: місія та соціальна відповідальність науки»* (3–4 листопада 2022 р., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків). «Круглий стіл» *«Сім'я та молодь в умовах війни: нові практики, нові загрози, нові перспективи»*; виступ з доповіддю *«Особливості соціалізації дітей під час воєнного стану в Україні»*.

– XII Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю *«Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті. принципи CLIL в дії» (Academic and Scientific Challenges in the 21st Century: CLIL in Action)* (23 березня 2023 р., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків); Секція 1 *«Гуманітарні науки (Соціологія, політологія, економіка, міжнародні відносини, право, філологія, журналістика, історія, література, філософія)»*; виступ з доповіддю *«The importance of social capital in local self-government»*.

– IX Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю *«Придніпровські соціологічні читання»* (18 жовтня 2024 р., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро).

– XXII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених *«Соціологія у (пост)сучасності»* (15 березня 2024 р., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків).

– XXIII Міжнародної науково-практичної конференції *«Харківські соціологічні читання» «Соціологія у турбулентному світі: науковий статус, суспільна роль та дослідницькі акценти»* (21–22 листопада 2024 р., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків). Секція 7, Сесія перша *«Місцеві громади в нових соціальних умовах: ідентичність, згуртованість, соціальний капітал»*; виступ з доповіддю *«Довіра у громаді як функціональний елемент її соціального капіталу»*.

– XV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціологія, соціальна робота та соціальне забезпечення: регулювання соціальних проблем» (15–16 травня 2025 р., Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна), Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)).

– VI Міжнародної науково-практичної конференції «Авіація, промисловість, суспільство» (15 травня 2025 р., Кременчуцький льотний коледж Харківського національного університету внутрішніх справ). Секція 11. Філологічні та соціально-історичні проблеми суспільства: історія, сучасність, перспективи розвитку; виступ з доповіддю «Соціальний капітал сучасних демократичних суспільств: через призму поглядів Алексіса де Токвіля».

– XXIV Міжнародної наукової конференції «Соціологія у (пост)сучасності: соціальні порядки експоненційного зростання» (13 березня 2026 р., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків).

– XVII Міжнародна науково-практична конференція «Якубинська наукова сесія» (7 квітня 2026 р., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків).

9. Оцінка структури, мови та стилю дисертації.

Дисертація написана чіткою та прозорою мовою, структура дисертації відповідає алгоритму здійсненого автором дослідження. Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступний для сприйняття. Зміст, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН № 759 від 31.05.2019), і вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

10. Відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Н.Є. Довбиш повністю відповідає спеціальності 054 Соціологія.

11. Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту.

Здобувачкою було представлено основні результати дисертаційної роботи на засіданні кафедри соціології ННІ соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна щодо попередньої експертизи дисертації у формі презентації і наукової дискусії після її завершення. За підсумком обговорення, дисертаційне дослідження було оцінено позитивно. Дисертаційна робота Наталії Євгенівни Довбиш виконана на високому науковому рівні та є цілісним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам чинного законодавства України.

Враховуючи високий рівень дослідження, актуальність, новизну, практичну цінність отриманих результатів та відповідність роботи спеціальності 054 Соціологія дисертація Н.Є. Довбиш «Соціальний капітал територіальних громад України в умовах соціальних змін: прояви, трансформація, (дис)функції» рекомендується до захисту в спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 Соціологія з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Завідувачка кафедри соціології
навчально-наукового інституту
соціології та медіакомунікацій
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Ірина КУЗІНА